Aftenposten 24 mai 1993 OLE MAGNUS RAPP (tekst og foto)

Det glemte folk i Øst-Finnmark.

De er en minoritet i minoriteten, skoltesamene i Øst-Finnmark

De har mistet sin elv, de har mistet sitt land og de har mistet retten til reindrift. En tusenårig kultur var i ferd med å dø ut. Men religionen klarte ingen å ta fra dem. Det er en regnfull lørdagsmorgen i Neiden. Ved landets minste kapell er greskortodokse skoltesamer i ferd med å forberede en begivenhet. De tynne kirkelysene blafrer i vinden. For første gang siden 1917 skal minoriteten få ha sin egen gudstjeneste. På egen jord og med egen prest.

Hellig grunn

Vi er på hellig grunn. Ved kapellet har generasjoner av skoltesamer funnet den siste hvile. St. Georgs Kapell ble ifølge historien bygd av Den hellige Trifon i 1565. Han reiste rundt i grensetraktene på Nordkalotten, og stiftet en livskraftig ortodoks menighet i Øst Finnmark. Inne i kapellet er det hellige ikoner. I 400 år har skoltesamene i området oppsøkt tømmerbygningen for å be til sin Gud. Det ni kvadratmeter store gudshuset ved bredden av elva Neiden er et samlingsmerke for skoltesamene. Skoltesamene har alltid bodd i den østlige delen av Finnmark, i Nord Finland og på Kolahalvøya.

I århundrer hadde de et grenseløst samkvem. De var Europas siste veidefolk og flyttet etter årstidene. Da grensen mellom Norge og Russland ble trukket i 1826, fikk Skoltesamene fortsatt lov til sin grenseløse vandring.

Historisk: Skoltesamene holder sitt første offisielle gudstjeneste siden 1917. Til venstre fader Serafim, i midten Micit Ivanowitz.

Brå slutt

Men etter revolusjonen i 1917 fikk samkvemet en brå slutt. Da ble religion forbudt i Sovjet-Unionen, finlendeme ble tvunget bort og mistet sine hellige steder i Petsamodalen. De norske skoltesamene var plutselig en isolert minoritet.

Neiden har alltid vært regnet som Skoltebyen. I uminnelige tider har befolkningen drevet notfiske i Neidenelva. Fortsatt blir det kastet not i Skoltefossen, men skoltesamene har ikke lenger rett til dett fisket. Skoltesamene eller Østsamene som de også kalles, hadde fellesskapet som en ledetråd i sine samfunn. Sammen eide de jorda i Neiden. Men da norske landmålere kom, ble de tvunget til å eie jord. Det ble satt opp gjerder, og «fellesjorda» ble aldri som før. Dette skapte indre splid blant skoltesamene, sårene svir ennå i dag.

Også norske myndigheters behandling av skoltesamenes reindrift har skapt dype sår. Den store skolteflokken var et felleseie blant skoltesamene. I mellomkrigstiden mistet de retten til å drive rein, og har nå gått rettens vei for å få denne retten tilbake. Saken har vært oppe for norske domstoler. Retten har gitt skoltesamene medhold om historisk rett til reindrift, men eksklusiv rett har de ikke fått. Saken venter nå på tur i Menneskerettighetsdomstolen i Strassbourg.

Ikke mange

Skoltesamene har aldri vært mange. Opprinnelig var det 5-6 familier, og dagens skoltesamer har sine klare slektsbånd til en av stamfamiliene. I dag kan rundt 75 regne seg som skoltesamer. Noen foretrekker å glemme hele sin identitet og regner seg som bare norske. Andre er stolte over sin etniske bakgrunn og har laget stamtavler. Kun en ekte skoltesame er igjen. Men flere halvskolter og kvartskolter tar nå vare på kulturen, og gjør hva de kan for å sikre minoriteten rettigheter. Vi har laget slektstavler med bare fornavn. Det er gjort for at de som vil være anonyme, fortsatt kan være det, sier lederen for foreningen «Skoltesamene i Norge», Micit Ivanowitz. Tidligere kalte han seg Mikkelsen, det var lettere i et norsk samfunn. Felles for alle skoltesamene er den ortodokse tro. En gang i året har det vært gudstjeneste utenfor et lille tømmer-kapellet i Neiden. Finske pilegrimer har også funnet veien til det hellige stedet. Finske prester har forrettet.

Første gudstjeneste

Lørdag 15. mai var en viktig dag for skoltesamfunnet. Tidligere i år dannet de sin egen kirkeforening, en filial av St. Nikolais menighet i Oslo. Denne regntunge maidagen var menighetens første offisielle gudstjeneste siden 1917. Fader Johannes, landets eneste ortodokse prest, kom nordover fra Oslo. Sammen med seg hadde han pilegrimer fra den ortodokse menighet i hovedstaden, der de fleste har sine røtter i Russland.

Prester og et kirkekor fra den ortodokse menighet i Russland var med på å skape en god ramme rundt gudstjenesten. Dette er en minnegudstjeneste for de avdøde slekter, sier fader Johannes. Vår tro er sterkt knyttet til tradisjoner og fortid. Båndene går helt tilbake til vår Herre Jesus Kristus og hans apostler. Når det nå er blåst liv i menigheten her, blir tradisjonen helt fra Den hellige Trifons dager ivaretatt.

Tenner lys: Fader Johannes tenner lys under gudstjensten foran skoltesamene gamle kapell. Han er på hellig grunn. Ved kapellet har generasjoner av skoltesamer funnet den siste hvile. St. Georgs kapell ble ifølge historien bygd av Den hellige Trifon i 1565.

ØNSKER RÅDERETT OVER OMRÅDET

Vårt folk har de siste par hundre år vært en undertrykt minoritet. Vi kom først til disse områdene i Sør-Varanger, men det har ingen tatt hensyn til, sier lederen for foreningen «Skoltesamene i Norge», Micit Ivanowitz.

Han føler at hverken norske eller samiske myndigheter er interessert i å ta vare på den skoltesamiske minoritet. Samtidig er noen av skoltesamene opplært til å være lydig mot myndighetene. Man skal akseptere det som skjer og aldri protestere. Derfor er det også to skoltesamiske foreninger. I tillegg til den Ivanowitz leder, er Otto Borrisen leder for «Østsameforeningen». Foreningen har i stor grad sammenfallende interesser, det som skiller er synet på hvor mye kulturen skal tilrettelegges.

Vi ønsker råderett til de områdene som i generasjoner har tilhørt skoltesamene. Den urett som er begått mot oss må rettes opp, sier Ivanowitz. Norske myndigheter sier de er opptatt av å ta vare på kulturer, men stor grad sammenfallende interesser, det som skiller er synet på hvor mye kulturen skal tilrettelegges. Vi ønsker råderett til de områdene som i generasjoner har tilhørt skoltesamene. Den urett som er begått mot oss må rettes opp, sier Ivanowitz. Norske myndigheter sier de er opptatt av å ta vare på kulturer, men ingenting er gjort.

Ivanowitz har på vegne av skoltesamene søkt om å bli anerkjent som urbefolkning og etnisk minoritet. Han mener skoltesamene innfrir alle krav lLO-konvensjonen setter til urbefolkninger. Til nå har Kommunaldepartementet ikke svart på søknaden.

SKOLTESAMENE EN UNIK FOLKEGRUPPE

Jeg er imponert over skoltesamenes utholdenhet. Som historiker er jeg glad for at denne interessante minoritetskulturen har klart å overleve, mye på tross av myndighetene, sier professor Einar Niemi. Skoltesamene, eller østsamene, er på flere måter en unik minoritet. Før grensene mellom landene på Nordkalotten ble trukket opp, var østsamene i en gunstig posisjon. Både Norge, Russland og Finland stelte pent med denne minoriteten. Etter at de forskjellige land begynte å få råderett over områdene, mistet dessverre skoltesamene de fleste rettigheter, sier Niemi, som har interessert seg mye for skoltesamenes historie. Selv om mye tyder på at norske myndigheter stod på østsamenes side, så ble avviklingen av deres rettigheter stilltiende godkjent. Norge fikk råderett til denne delen av Øst-Finnmark etter grensesettingen i 1826.

Det som har skjedd med den østsamiske minoritet er egentlig trist. Sett fra et historisk syn er det godt at noen nå jobber for at kulturen ikke skal dø ut. Skoltebyen i Neiden kunne vært et fenomenalt interessant kulturområde, med kapellet og elva som sentrum. Men det kreves tilrettelegging, og her er skoltesamene uenig, sier Niemi.